

Notes sobre llengua i Església al Rosselló (segles XVII-XVIII)

NARCÍS IGLÉSIAS FRANCH

Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Secció F. Eiximenis)

Un dels treballs importants del nostre professor homenatjat ha estat, sens dubte, el llibre *Política lingüística de l'Església catalana (segles XVI-XVII)*. En aquest estudi essencial per a la història de la llengua, Modest Prats hi va aplegar «un conjunt de textos que es van produir en ocasió de tres Concilis de la Tarraconense, celebrats els anys 1591, 1636 i 1637»; el conjunt de documents recollits li van permetre estudiar el paper de l'Església com a institució fonamental a l'hora d'intentar entendre l'evolució lingüística, perquè, com va subratllar ben oportunament el nostre professor homenatjat manllevant unes paraules de Vittorio Coletti, «el destí i l'evolució d'una llengua no són mai un fet purament lingüístic, sinó que són sempre, o potser sobretot, un fet cultural, social i pedagògic d'enormes proporcions». ¹ En el treball que presento, no faig més que recollir la invitació de Modest Prats d'«iniciar, o continuar, un camí de recerca» resseguint sumàriament l'evolució lingüística del Rosselló en l'àmbit de l'Església, tota una història particular a partir de les conseqüències polítiques que es derivaran de la guerra de Secessió de 1640-1659. Retinguem-ne dos exemples especialment significatius: a partir de 1672 tots els bisbes de la diòcesi rossellonesa seran francesos, i el 1678 la diòcesi d'Elna passarà a dependre de Narbona. La particular situació política del Rosselló acabarà provocant que des de mitjan segle XVII les terres nord-catalanes comencin una història diferent de la que viurà el Principat: la monarquia de Lluís XIV intentarà aplicar una sèrie de

---

¹ Modest Prats, *Política lingüística de l'Església catalana (segles XVI-XVII)*, Vic / Girona, 1995. L'article que presento en aquestes actes d'homenatge a Modest Prats es basa en el capítol 3 del meu treball de recerca; veg. Narcís Iglésias, *L'annexió del Rosselló a França. Un cas d'integració per la llengua (1659-1789)*, treball de recerca (9 crèdits) dirigit per Josep M. Nadal, Girona, Universitat de Girona, 1996, pp. 89-106.

mesures polítiques amb vista a integrar plenament el territori hispànic aconseguit arran del Tractat dels Pirineus (1659). Per presentar l'evolució lingüística del Rosselló en l'àmbit de l'Església, resseguiré sobretot l'acció doctrinal i pastoral, perquè d'aquesta manera es pot observar com es va relacionar amb els seus fidels; per abordar aquest tema, em centraré en la catequesi (punt 1) i, sobretot, en la predicació (punt 2); també analitzaré breument el paper dels ordes religiosos (punt 3).

1. La catequesi

A les actes dels estatuts sinodals aprovats pel bisbat d'Elna sempre hi ha un article que fa referència a la llengua de la catequesi. Tant en els concilis celebrats durant la segona meitat del segle XVII com en els duts a terme durant el segle XVIII, en tots es dedica un article específic a ordenar als capellans i rectors dels pobles rossellonesos que els rudiments de la fe s'ensenyessin en «lingua materna» o en «lingua vernacula materna» (fórmula que varia segons els estatuts de cada concili). Els estatuts sinodals de 1697, per exemple, manaven als

rectoribus ut omnibus diebus dominicis et festivis inter missarum solemnias ac etiam post prandium seu alia commodiori hora populum sibi commissum pueros praesertim et puellas, doceant et instruant lingua materna in fidei rudimentis, explicando eis virtutem et efficaciam sacramentorum, dispositiones et praeparationes ad ea recipienda et alia salutis monita deligenti studio praebent. Quod ut facilius praestare possint donec per suam illustrissimam provideaturque utantur de catechismo de Nieremberch, sub poenam decem librarum et in subsidium excommunicationis majoris.²

Perquè els rectors poguessin dur a la pràctica unes ordres tan explícites, el bisbat es va preocupar bé prou que es poguessin complir. El bisbe Louis Habert de Montmor va fer imprimir el 1689, en versió bilingüe francès-català, uns *Avis pour les curés, vicaires, confesseurs et autres ecclésiastiques du diocèse d'Elne*, traducció del catecisme del bisbe d'Agen Claude Joly.³ El successor de Montmor, Jean Hervieu Basan de

² Fragment de l'article IV del sinode de 1697. Per a les dates dels altres sinodes i per a les fonts d'arxiu on es troben els estatuts, veg. Narcís Iglésias, *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat*, Vic / Girona, 1998, pp. 137-139. Notem que un sinode de 1859, en canvi, ja no fa cap referència a la llengua de la catequesi; v. *Synodi diocesanæ Elnensis acta et documenta*, Perpinyà, 1859 [exempliar als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (ADPO), cota BIB513].

³ Veg. Jean d'Elne (pseudònim del bisbe Carsalade du Pont), «Monseigneur de Montmort. Évêque d'Elne. Portrait et notes biographiques», *Revue d'Histoire et*

Flamenville, es va cuidar que fos el catecisme d'ús habitual i, per això, ordenarà als rectors «de s'en servir», en prohibirà «l'usage de tout autre» i demanarà «à nos archiprêtres d'y tenir soigneusement la main, afin que la doctrine soit uniforme et que le changement de recteurs, vicaires, maîtres d'école ne change rien à l'instruction que les peuples auroient reçu de leurs soins».⁴

Els altres catecismes que els bisbes d'Elna faran imprimir són de final del segle XVIII i també seran bilingües.⁵ Curiosament, l'únic que serà només en català és el traduït del francès pel rector de Ribesaltes Josep Imbert el 1799.⁶ Si bé els catecismes impresos per ordre dels bisbes eren bilingües, el poble rebia la doctrina en català. Així ho reporten, per exemple, les *Memòries de Sant Joan*, quan s'explica la missió feta pels caputxins a l'església de la Real: «A la iglésia de nostra senyora de la Real se predicava així bé dos vegades lo dia, a 5 horas del matí y 4 horas de la tarda. Al matí, lo pare Agatange, y a la tarda, lo pare Meliton Llobet, guardià de Perpinyà, fent tant al matí com a la tarda alguns exercicis de devotió, y fent a la tarda, la doctrina en català».⁷

2. La predicació

En parlar de l'acció pastoral de l'Església, no es pot deixar de banda la predicació. A la dècada de 1640 l'emissari francès Pere de Marca envia una carta al vicari general d'Elna i a la resta dels representants de les diòcesis catalanes en la qual reclama, entre altres coses, que s'apliquin les constitucions sinodals de Tarragona i Barcelona que manaven predicar en «catalanam et vulgarem linguam», ja que el poble entén «facilius suam

Archéologie du Roussillon, III (1902), pp. 1-16. Val a dir que, abans que s'imprimís el catecisme de Montmort, el notari Lluís Guilla havia publicat un *Manual de doctrina cristiana* el 1669 (el 1985 en va sortir una segona edició); veg. Josep Sebastià Pons, *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècles*, Tolosa / París, 1929.

⁴ *Ordonnances publiées au second synode tenu par Monseigneur l'Illustrissime et reverendissime Jean H. Basan de Flamenville, évêque d'Elne, l'an 1698* (ADPO, cota Gp1).

⁵ Jean Hervieu Basan de Flamenville, *Abrégé de la doctrine chrétienne en catalan et en français en faveur du peuple*, Perpinyà, 1770 (reimprès el 1785 i el 1791; exemplar a la Biblioteca Municipal de Perpinyà, cota Res 551). El 1714 P. Ledesma publicà a Perpinyà la *Doctrina christiana a manera de diàloguo entre lo mestre y lo decheble*, traduïda de l'italià; veg. Philippe Torreilles, «Les "Cartells de visita" de Camélas et de Taillet», *Revue d'Histoire et Archéologie du Roussillon*, III (1902), p. 336.

⁶ Pons, ob. cit., p. 56.

⁷ ADPO, cota G242, ff. 89v-90.

quam castellanum linguam norunt».⁸ En aquesta línia, convé incloure-hi els registres de parròquies com Montferrer o Vilallonga dels Monts i uns cartells de visita de Vinça, que enregistren ordres episcopals en què es recorda que s'ha de predicar en català.⁹ Aquest fet era conseqüència de la reacció contra el fenomen d'escoltar –per dir-ho amb paraules del rossellonès Andreu Bosc– «ab més atenció y gust lo castellà que'l català».¹⁰ La moda de predicar en castellà és el que el 1666 denunciarà el jesuïta Anton-Ignasi Descamps en el seu *Llibre de la congregació y germandat de la sanctíssima verge del Socorro*: en aquest llibre Descamps es queixa que els religiosos prediquen en una llengua que el poble no entén i en un estil recargolat, i dedica unes notes per als predicadors que aniran al Rosselló («i no saben l'idioma» del país. El fet que el Rosselló hagués passat a mans franceses no va obstar perquè el català continués essent la llengua més habitual de la predicació i que hagués de competir sovint amb el castellà, especialment en ocasions

⁸ Fons Sanabre de la Biblioteca de Montserrat; notes manuscrites del fons Baluze de la Biblioteca Nacional de França (vol. 100, f. 18; carta del juliol de 1644).

⁹ En els registres de la parròquia de Montferrer de 1633 es pot llegir: «Proveim, manam e ordenam a dit rector [...] no permite en sa iglésia predicador que en lo advent y quaresma predique sinó en català, perquè los oyens ab més facilitat enténgan al predicador»; veg. Torreilles, «Notes sur les Cartells de visite de Montferrer», *Revue Historique et Littéraire du diocèse de Perpignan*, II (1922), p. 34. En els registres de Vilallonga dels Monts de 1643 i 1654, hi ha escrit: «Honofre Pi, prevere y canonge de la santa yglésia de Elna [...], oficial general y visitador del decanat del Vallespir [...], manam al dit reverent que [...] ni permite que en aquella [església de Vilallonga] se predique sinó en chatalà, ni admete en aquella capellà confessor, predicador ni quistor foraster» [1643]; «Josep Balma, prevere, mestre en ars y doctor en sagrada theologia, canonge de la santa iglésia de Elna, y per lo molt illustre capítol de la dita iglésia, la sede episcopal vacant, visitador en deganat de Vallespir [...] manam y exortam al rector [...] que no permite que [...] en sa iglésia se predique si no és ab llengua catalana, ni admete en aquella capellà confessor, predicador ni quistor foraster, si no és que aporte llicència en escrits del ordinari» [1654]; veg. Emmanuel Coste, «Memorias de mossen Curp, rector de Vilallonga-del-Mont», *Ruscino*, XIV (1919-1920), pp. 37-56. Un cartell de visita de 1634 mana al rector de Vinça que «no permeta que en sa església, en lo advent y quaresma, se predique sinó en chatalà»; veg. Albert Cazes «Cartells de visite de l'église de Vinça», *Conflent*, 34 (1966), pp. 156-160.

¹⁰ Andreu Bosc, *Sumari, index o epitome dels admirables i nobilissims titols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà, 1628, cap. 7; per al capítol en què Bosc parla de la predicació en castellà al Principat i als Comtats, veg. Pep Vila «La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacis de les obres impreses (1590-1698)», dins Albert Rossich i August Rafanell, eds., *El barroc català*, Barcelona, 1989, p. 641.

solemnes; igual que al Principat hispànic.¹¹ El que al Rosselló li conferirà una particularitat distintiva, serà el fet que la seva nova monarquia aplicarà mesures polítiques que jugaran clarament a favor de l'afrancesament: si per decret reial de 1661 s'encarregaven les classes de gramàtica als jesuïtes provinents de Tolosa que es van establir a Perpinyà per ensenyar-hi francès, el protagonisme del primer sermó en francès anirà a càrrec d'Anton-Ignasi Descamps, únic jesuïta català a Perpinyà enmig dels pares de la Companyia que van venir de Tolosa.

Aquesta novetat «lingüística» es va produir a la catedral de Sant Joan de Perpinyà per la quaresma de 1676. Philippe Torreilles, primer estudiós que va documentar les primeres mesures reials per afrancesar el Rosselló, va remarcar que a partir de 1676 «le français eut droit de cité dans la chaire de la cathédrale», perquè des d'aleshores a la catedral no es predicarà mai més en català per quaresma.¹² Aquell mateix 1676 el ministre Le Tellier felicitava els cònsols de Perpinyà i els animava que d'aleshores endavant s'hi continués predicant en francès, amb la intenció «d'obliger par ce moyen les habitants de la dite ville à s'instruire en la dite langue française». El ministre també demanava que els predicadors nomenats pels cònsols a partir de llavors, tant per a l'església de Sant Joan com per a les altres esglésies de la vila, sabessin francès «et qu'en tout ce qui dépendra de vous, vous teniez la main à ce qu'ils prechent en cette langue en sorte que nostre volonté soit en cela suivie et exécutée, et nous prometans que vous y satisferez».¹³ A més dels cònsols, també el vicari de la diòcesi va rebre aquestes recomanacions, tal com l'intendent Camus de Beaulieu fa saber al ministre: «Je rendray les lettres du roy que vous m'avez adressées pour le grand vicaire de ce diocèse, et pour les consuls de cette ville au sujet des sermons en français que Sa Majesté veut qui [*sic*] se fassent dans l'Église St. Jean, et je ne manqueray pas de tenir la main à ce que l'intention du roy soit suivie à cet esgard fort exactement».¹⁴

¹¹ Sobre la polèmica de la predicació al Principat, vegeu Prats, ob. cit.

¹² Torreilles, «La diffusion du français à Perpignan après l'annexion (1660-1700)», *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, LV (1914), pp. 365-383.

¹³ Carta donada a conèixer per Torreilles, «Les prédicateurs de carême à Saint-Jean sou l'ancien régime», *Semaine Religieuse du Diocèse de Perpignan*, 15 (1898), pp. 176-180; reproduïda dins Iglésias, ob. cit., p. 140.

¹⁴ Carta del 24 de setembre de 1676; ADPO, cota 1J390/6 i Service Historique de l'Armée de Terre de Vincennes (SHAT), cota A¹ 563, 59.

Tenint en compte quins eren els propòsits reials, la carta de felicitació va tenir uns efectes limitats, en el sentit que el francès només va adquirir dret de ciutadania, per reprendre la felix expressió de Torreilles, a la catedral de Perpinyà, perquè a la resta d'esglésies (de la capital i de les altres ciutats i pobles nord-catalans) el català hi serà la llengua hegemònica durant molts anys, segons el que es pot deduir de diversos testimonis de l'època: el 1688 una deliberació del consell general d'Elna reporta que no es trobava cap confessor de llengua francesa;¹⁵ el 1754 Piganiol de la Force, parlant de la parròquia de la Reial de Perpinyà, comenta que «on y prêche tous les jours en catalan; mais dans la cathédrale on n'y prêche jamais qu'en François»;¹⁶ i a les portes de la Revolució Francesa, el 1788, el viatger de la Grave insisteix en el mateix: que només es predica en francès a la catedral de Perpinyà.¹⁷ De fet, la catedral, en paraules del provincial dels jesuïtes Vital Theron, era un lloc de «grandes et longues cérémonies et la musique y est assez bonne»;¹⁸ de bon principi les autoritats franceses havien escollit la catedral perpinyanesa com a lloc de celebracions solemnes i recepcions oficials: així, per exemple, el setembre de 1642, poc després que els últims soldats espanyols sortissin de Perpinyà, «l'archevêque de Narbonne, assisté des évêques de Nîmes et d'Albi, entonnait le Te Deum dans la cathédrale Saint-Jean».¹⁹ És més, un dels primers actes de protocol que compleix Lluís XIV quan arriba a Perpinyà és visitar la catedral.²⁰

El tema de la predicació no s'esgota aquí, tot i que és prou important remarcar la novetat «lingüística» de 1676. La significació d'aquest fet, insistim-hi, no hauria de fer perdre de vista que la llengua habitual de la predicació era el català. Així ho poden testimoniar, per exemple, els sermons que ens han pervingut i que es troben escampats en diversos fons

¹⁵ Deliberació de 1688; veg. Raymond de Lacvivier, «Textes catalans. Archives d'Elna», *Revue Catalane*, 1912, p. 22.

¹⁶ Piganiol de la Force, *Nouvelle description de la France*, París, 1754, t. XIII, p. 314.

¹⁷ M. de la Grave, *Voyage pittoresque de la France*, París, 1788.

¹⁸ André-Joseph Gallet, «Perpignan. Le collège royal Saint-Laurent», dins Pierre Delattre, ed., *Les établissements des jésuites en France depuis quatre siècles*, vol. III, París, 1953, cols. 1563-1581 (col. 1567).

¹⁹ Pierre Vidal, *Histoire de Perpignan*, París, Welter, 1897, p. 235; i Joseph Calmette i Pierre Vidal, *Histoire du Roussillon*, París, 1923, p. 179.

²⁰ Així ho reporten les memòries de mossèn Curp; veg. Coste, ob. cit., XX (1920), pp.38-39.

d'arxiu –tot i que també n'hi ha algun en francès.²¹ Predicar en francès per les viles i pobles rossellonesos encara serà un fet força excepcional durant tot el segle XVIII: una informació il·lustrativa d'aquesta situació ens la dóna l'agustí descalç Lestrangle, que en descriure les processons de setmana santa a Perpinyà dóna diverses informacions sobre la llengua dels sermons:

Le Caresme peut se passer icy très dévotement. Il y a tous les jours sermon français dans la principale église et sermon catalan dans une autre paroisse; [...] sermon tous les soirs presque toujours en catalan [...]. Tous les vendredis sermon françois à messieurs les chanoines dans une chapelle séparée proche de leur grande église; la porte en est ouverte à tout le monde; ce sermon commence à quatre heures et est suivi d'un miserere en musique [...]. Le vendredy de devant les rameaux [...] on s'assembla chez les cordeliers et après un sermon catalan, on se mit en marche [...] ils [*els participants a la processó*] entrent en chemin dans deux églises, où on leur fait un petit sermon catalan [...] quatre cordeliers dispersés dans le milieu de la passion lisent une petite meditation en catalan sur le mistère représenté.²²

Aquest informe sobre la quaresma de 1708 torna a mostrar que els sermons en francès només es podien escoltar a la «principale église», la catedral; i afegeix un detall que enriqueix la informació del que hem exposat fins ara: els canonges, en una capella separada de la catedral, també tenien per a ells prèdiques en francès.

Si ara deixem la capital i avancem en el temps i en l'espai (fins a un poble en plena Revolució Francesa), trobem unes paraules prou eloqüents del capellà de Palaldà, que mostren la vitalitat del català i la dificultat d'un religiós a l'hora d'usar la «langue nationale»: «vingt et huit [*ans*] de service dans une campagne, où la langue nationale est inconnue, m'ont presque rendu le françois étranger. Je suis gêné pour le parler dans le besoin, mon discours, alors, se traîne avec peine, parce que, rouillé par le

²¹ En vaig presentar una llista, sense voluntat de ser exhaustiu, dins *Iglésias*, ob. cit., pp. 270-272, nota 1.

²² Informe de 1708, reproduït íntegrament per Claude Colomer, *Le clergé regulier en Roussillon du rattachement à la Révolution (1659-1789)*. Tesis doctoral dirigida per Pierre Chaunu, Universitat de París-Sorbonne, 1975, pp. 97-112. Aquest informe també és molt interessant per les descripcions sobre els que participen a les processons –els que es flagellen, els que porten la creu, etc.–, la seva manera de vestir –sovint s'especifica que uns van «à la catalane» i uns altres «à la françoise», o fins i tot «à la gavache»–, l'ornamentació de les esglésies, les representacions de la passió dins les esglésies, etc.

séjour d'ici, je dois courir sans cesse après l'expression qui me suit».²³ Encara a principis del segle XX el pedagog Lluís Pastre podia reproduir, com a mostra de llengua popular rossellonesa, uns quants sermons en català de rectors amics seus.²⁴

La vitalitat del català com a llengua de la predicació també es pot constatar gràcies a les notícies que tenim de les missions. D'entrada, cal tenir en compte que durant el segle XVIII s'imprimeixen uns quants manuals de missions en català, fins i tot un dels jesuïtes intitulat *Estil y forma que guardan los PP. de la Companya de Jesús en las misiones que fan en los comtats de Rosselló, Conflent y Cerdanya* (1738).²⁵ En una relació de 1744 de les missions dels caputxins a Perpinyà, aquests religiosos expliquen que portaven un grup de capellans autòctons perquè la predicació es fes «en langue vulgaire du país pour la commodité du menu peuple comme il est d'usage dans les missions».²⁶ Val a dir que durant tot el segle XVIII diverses autoritats eclesiàstiques del Rosselló demanaran amb insistència predicadors caputxins del Principat perquè els religiosos catalans d'aquest orde, que tenien gran acceptació entre la població rossellonesa, podien ser entesos pel poble rossellonès; els caputxins del Principat es feien especialment necessaris quan mancaven religiosos, catalanoparlants o no, capaços de predicar en català: a les portes de la Revolució Francesa, el rector d'Illa demanava que hi anessin caputxins del Principat «perquè els caputxins de Tolosa ja no prediquen en català, i la predicació en llengua catalana és necessària a aquest poble, perquè la major part no tenen intelligençia de la llengua francesa».²⁷

Ara bé, el manual de missions dels jesuïtes (1738) conté unes pàgines en francès que són «une pratique de l'acte de contrition en françois pour les lieux où il y a des troupes ou nombre de personnes qui n'entendent pas la langue vulgaire». Els jesuïtes tenien, per tant, religiosos preparats per atendre els súbdits francesos en la seva llengua, cosa que la

²³ Fragment citat per Torreilles, *Histoire du clergé dans le département des Pyrénées-Orientales pendant la Révolution française*, Perpinyà, 1890, pp. 147-148; Torreilles va donar la cota L905, però ara es troba a la cota L1152 (ADPO).

²⁴ Pastre, «La langue populaire en Roussillon», *Revue Catalane*, 1908, pp. 124 i ss.

²⁵ Pons, ob. cit., p. 53.

²⁶ *Rélation en forme de lettre de la mission faite pour les RR.PP. Capucins dans la ville de Perpignan*; apud Joelle Iemma, *L'évêché d'Elne de 1659 à 1721. Actions politiques et pastorales*. Mémoire de maîtrise, Université de Toulouse, 1979, p. 100.

²⁷ Carta del rector d'Illa al provincial dels caputxins, del 7-11-1778; apud Valentí Serra de Manresa, «La predicació dels caputxins catalans al llarg del segle XVIII», *Analecta Sacra Tarraconensia*, LXIX (1996), pp. 87-118.

monarquia volia garantir mitjançant la presència de religiosos francesos al país. En plena època de guerra, el 1645, els pares jesuïtes Guillaume Chalmels i Aimable de la Rue eren a Perpinyà en qualitat d'almoïners militars «ad juvandos in spiritu praesidianos gallos».²⁸ Després de la plena vinculació política dels Comtats a França, el 1665, una carta de Louvois adreçada a Ramon Trobat recorda que els jesuïtes tenien la missió de predicar en francès, a banda d'ensenyar-lo; en concret, Louvois li fa saber que al rei li agrada que els jesuïtes compleixin la seva funció d'ensenyar, «pour laquelle Sa Majesté a accordé leur établissement [*dels jesuïtes a Perpinyà*] qui consiste à prescher en françois et à l'enseigner à leurs escolliers». Com que la resta d'ordes predicava habitualment en català, els jesuïtes arriben a demanar al rei que prohibeixi als altres religiosos de predicar en català: per una carta de Louvois adreçada a l'intendent del Rosselló l'octubre de 1665, es fa saber als pares de la Companyia que això no és possible perquè els ordes mendicants necessiten predicar en català per subsistir; tot i això, a fi que els jesuïtes puguin ser «suivis et consultez des naturels du pays», el rei admet que, un cop haguessin predicat en francès a la seva església, fessin una recapitulació en català del sermó, i que les «dissertations et catechismes» que feien a les places públiques fossin pronunciats en català.²⁹ Tot aquest conjunt de notícies, especialment les referides als jesuïtes, ens situen de ple davant el paper dels ordes religiosos i permeten avançar una primera intuïció: una cosa va ser l'Església i els seus rectors i capellans, i una altra de diferent els ordes religiosos.

3. Els ordes religiosos

En ple període de guerra, molts religiosos rossellonesos van fugir cap al Principat i, com a conseqüència d'això, els convents van quedar despoblats. Potser un cas paradigmàtic d'aquesta situació són els jesuïtes: a causa de la guerra, el 1655 només hi quedaven tres religiosos.³⁰ Alguns ordes religiosos, en canvi, van fugir del país per pressions gover-

²⁸ Gallet, ob. cit., col. 1565.

²⁹ A¹ 195, 12 i 383 del SHAT de Vincennes; apud Ayats, *La défense des Pyrénées catalanes-françaises (1659-1681). Frontière politique et frontières militaires*. Tesi doctoral dirigida per Anne Blanchard, Université Paul Valéry-Montpellier III, 1990, p. 140.

³⁰ Josep Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, Barcelona, 1956, p. 73; i Miquel Batllori, «Els jesuïtes i la Guerra de Catalunya, 1640-1659», *Catalunya a l'època moderna. Recerques d'història cultural i religiosa*, Barcelona, 1971, pp. 303-353.

namentals diverses. Les clarisses de Perpinyà, per exemple, van haver d'abandonar la ciutat per ordre de Francesc de Sagarra i refugiar-se en convents del Principat,³¹ mentre que la política del governador Bessons va consistir a substituir els mínims catalans de Perpinyà per uns de francesos, cosa que Josep de Margarit va denunciar al cardenal Mazarin: la intenció de Bessons era «sacar todos los religiosos catalanes y entregar todos los conventos a los franceses», segons explicava el mateix Margarit.³²

La substitució del clero autòcton per un de foraster era, de fet, una pràctica que anava de bracet amb la conquesta militar. Una carta de l'intendent Camus de Beaulieu, a propòsit de la conquesta de Puigcerdà, pot il·lustrar molt bé aquesta idea. L'intendent comentava la necessitat que els superiors dels convents fossin francesos:

Il se trouve qu'il y a deux couvents dans Puycerda, un de jacobins et un d'augustins. Comme je crois qu'il est bon de mettre des supérieurs françois à la teste de ces communautés, j'écriray aux provinciaux de ces deux ordres d'y en envoyer incessamment. Il y a encore une affaire quasi de pareille nature sur laquelle je prendray les meilleures mesures qu'il me sera possible. Puycerda dépend, pour le spirituel, de l'évesque de la Scau d'Urgelle [*sic*] et on y a besoing d'un grand vicaire. Je choisiray quelque prestre qui soit propre pour cette fonction et j'écriray à l'évesque pour le prier de le voulloir nommer.³³

El fet cert és que després del Tractat dels Pirineus (1659) la monarquia impulsa la política de deslligar els convents rossellonesos de les províncies catalanes, per tal de vincular-los sota dependències eclesiàstiques franceses. A final de 1660, una carta d'un jesuïta espanyol al provincial d'Aragó així ho explica: «Ahora me a escrito el retor de Perpiñán que los ministros an declarado que la voluntad del rey christianíssimo es que todas aquellas casas de religión [*tots els convents rossellonesos*] se agreguen a las provincias de Francia, y que sobre esto a escrito cartas a los generales».³⁴ L'any següent, en confirmar-se la unió del convent dels carmelites descalços de Perpinyà a la província d'Aquitània, també es fa referència a quina és la voluntat reial sobre les noves dependències eclesiàstiques dels convents rossellonesos: «nous [*el*

³¹ Eugène Cortade, «Una crònica de gran interès», *Revista Catalana*, 17 (1973), pp. 28-31, i 20 (1973), pp. 13-19.

³² Sanabre, ob. cit., p. 600.

³³ Carta del 4-6-1678 (A¹ 611, 69, del SHAT de Vincennes).

³⁴ Batllori, ob. cit., p. 343.

rei] aurions fait sçavoir aux pères generaux des ordres qui ont des couvents dans des pays nouvellement mis à nostre couronne, que nous désirons que, pour le bien de nostre service et conservation de ces comtéz et payz en nostre obéissance ainsi que pour le bien de l'Église, leur religieux et couvent establis en iceux despendissent des superieurs français». ³⁵ Com a conseqüència de la política d'annexionar els convents rossellonesos als francesos, es va prohibir «aux abbés et religieux de l'obéissance du roy en Roussillon de recevoir aucun ordre du président de la Congrégation de Tarragone ny d'y assister à aucun chapitre». ³⁶

Vistes les intencions reials, la unió dels convents rossellonesos a províncies eclesiàstiques franceses no va trigar gens. Ja hem dit que el convent dels jesuïtes de Perpinyà passava a dependre de Tolosa el 1661 (v. § 2). Doncs bé, per cartes del rei i del general dels agustins, el convent de Sant Agustí de Perpinyà va passar a dependre el 1661 de la província de Narbona, Borgonya i Besiers, mentre que els agustins de Corbiac se sotmetien a les ordres del general de Tolosa i Guiena. ³⁷ L'any següent, pel mateix procediment, és a a dir, per cartes del rei i del provincial, s'annexionaven els convents dels dominics de Perpinyà i Cotlliure a la província de Tolosa, ³⁸ i els mínims, per la seva banda, passaven a dependre de la província d'Aquitània. ³⁹ El 1663, el convent de l'orde de la Mercè de Perpinyà rebia la notícia que passava a dependre de «la province de France», ⁴⁰ i aquell mateix any, el convent dels servites de Bell-lloc quedava sota la dependència de la província de Marsella. ⁴¹

Aquesta política reial de vincular els convents rossellonesos a províncies eclesiàstiques franceses, a més, es va complementar amb altres

³⁵ Confirmació del març de 1661 (ADPO, cota 1B401, ff. 165-167); també la recullen els registres del Consell Sobirà (ADPO, cota 2B27, ff. 73-74).

³⁶ ADPO, cota 1C1362; apud Maurice Gouges, «Dans l'évêché d'Urgel après le traité des Pyrénées (1660-1748)», *Centre d'Études et Recherche Catalanes des Archives*, 8 (1960) p. 15.

³⁷ Carta reial del 6-6-1661 i carta, en llatí, del provincial dels agustins del 8-6-1661; quan el Consell Sobirà enregistra aquestes cartes, les encapçala amb la nota de «privilegi concedit als pares de Sant Agustí» (ADPO, cota 2B27, ff. 17-18). Ayats ressegueix bona part de les ordres d'annexió dels convents rossellonesos a diverses províncies eclesiàstiques franceses (ob. cit., pp. 110-137).

³⁸ Carta del provincial del 16-1-1662 i carta reial del 4-7-1662 (ADPO, cota 2B27, ff. 37-38).

³⁹ Cartes reials del maig de 1662 (ADPO, cota 1C1362, ff. 3-6).

⁴⁰ Carta del provincial del 20-6-1663 i carta reial del 21-9-1663 (ADPO, cota 2B27, f. 40, i ADPO, 1C1362, f. 16).

⁴¹ Còpia de la carta reial del 19 d'abril de 1663 (ADPO, cota 1C1335).

mesures. Els mínims de Sant Francesc de Paula, «françois de nation», s'establien a Canet, ja que «des religieux françois seroient d'une grande utilité à nostre service dans la dite vile par les sentimens de fidelité qu'ils inspireront au peuple d'icelle». ⁴² Als benedictins, se'ls va manar de

deffandre aux abbéz et religieux de la congrégation de Tarragone ny d'assister à aucun chapitre et, si l'on pouvoit mettre des religieux de la congrégation de St. Benoist dans quelqu'un des monasteres du Roussillon pour ensuite les introduire dans les autres, ce serait un grand avantage pour le service du roy, parce que la vie des religieux de Catalogne est fort esloignée de la piété dans laquelle ils doivent estre. ⁴³

El 1666, el ministre Le Tellier, per la seva banda, feia saber al provincial dels pares predicadors de la «province d'Oxcitanie» que considerava «important à nostre service d'accoustumer autant que se pourra les religieux catalans du couvent des frères prescheurs de Perpignan à la langue et aux moeurs des religieux françois»; i tot seguit li expressava la seva intenció que «doresnavant et à mesure que les novices catalans qui seront admis dans le dit couvent de Perpignan auront fait profession, vous les resivez et les envoyez dans les couvents de vostre ordre scituéz en nostre royaume». ⁴⁴ Cent anys més tard, el 1767, una carta del provincial d'aquest mateix orde encara manava de «ne recevoir ni à Perpignan ni à Collioure des enfants du pays». ⁴⁵

Les mesures aplicades per afrancesar els convents rossellonesos no sempre, però, es van complir de forma immediata. Una memòria de 1711 dels dominics exposa, per exemple, que «on n'observe pas dans ce couvent les ordres de la Cour, qui portent que la moitié des religieux de la maison soient françois [...] on élude encore les ordres de Sa Majesté portant qu'on fera un prieur françois». ⁴⁶ Una carta d'aquell mateix any (1711) del bisbe de Perpinyà al ministre d'Estat Voisin explica que a l'abadia de Sant Genís de Fontanes un religiós francès «trouva les esprits

⁴² Permis reial del gener de 1678 (ADPO, cota 2B27, f. 199).

⁴³ Manament s.d. (ADPO, cota 1C1362, f. 11).

⁴⁴ Ordre reial del 21-5-1666 (ADPO, cota 1C1363, f. 19).

⁴⁵ Carta del 15-12-1767; apud Colomer, ob. cit., pp. 151-153.

⁴⁶ Memòria de 1711 (ADPO, 1C1334). L'historiador Joaquim Albareda ha explicat que si es fixava el nombre de religiosos, en els convents rossellonesos, era perquè les autoritats franceses volien intentar evitar l'entrada als Comtats de qualsevol influència ideològica dels eclesiàstics del Principat. El context d'aquesta mesura és la guerra de Successió, quan diversos religiosos rossellonesos mantenien contactes amb austriacistes de Catalunya; veg. Albareda, *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, 1993, p. 157.

de cette communauté catalane si opposée au nom françois que, quelque attention qu'il aye donnée à garder une conduite qui ne leur fit aucun ombrage, ils m'ont néanmoins regardé comme un espion de Mgr. l'évêque de Perpignan et de la cour de France». ⁴⁷ Sigui com vulgui, les noves dependències eclesiàstiques anirien condicionant, amb el pas del temps, la configuració humana dels convents rossellonesos. El 1723, per exemple, quan l'intendent del Rosselló descriu la situació dels convents dels caputxins, constata i subratlla l'escassa presència de catalans:

Il y a dans mon département six couvents de capucins, à sçavoir, à Perpignan, à Elne, à Céret et à Thouyr, qui sont en Roussillon, à Vinça et à Prades, qui sont dans le Conflent. Cinq sont gouvernés par des religieux françois. Il ne s'y trouve pas mesme cinq ou six naturels du pays dans toutes ces communautés [...]. Ceux qui [*entre els rossellonesos*] veulent se perfectionner [...] dans la langue [...] sont dans les couvents de France. ⁴⁸

El mateix any (1723), un informe dels carmelites descalços comentava que «les religieux françois qui y sont ont succédé aux religieux espagnols». ⁴⁹

En aquest sentit, potser l'exemple més il·lustratiu de fins a quin punt els convents rossellonesos s'havien afrancesat és un catàleg de llibres de 1791 que enumera i classifica per matèries tots els llibres, més de 10.000, dels ordes religiosos de Perpinyà. Entre els centenars de sermonaris dels dominics i dels caputxins, per exemple, n'hi ha de francesos, llatins i castellans, uns quants d'italians i un de portuguès; en català, només s'esmenten unes homilies publicades a València el 1502. Una altra dada, encara: a la llista de «Literatura» —amb aquest títol va encapçalada una de les llistes del catàleg— dels dominics, franciscans i caputxins, en català hi ha només un *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou, enmig de desenes de gramàtiques i diccionaris monolingües llatins, francesos i grecs de tota mena, a més de bilingües llatí-francès, grec-llatí, etc. ⁵⁰ La nova monarquia que va passar a tenir el control dels Comtats de Rosselló i Cerdanya

⁴⁷ Carta del 14-7-1711 (ADPO, cota C 1332). No obstant això, ja el 1661 s'havia demanat a l'abat de Montserrat de permetre que a l'abadia de Sant Genís hi entressin religiosos francesos que substituïssin els espanyols; veg. Ayats ob. cit., p. 111. L'abadia de Sant Genís depenia de Montserrat, cf. Paul Tavernier, *Le clergé seculier en Vallespir de 1640 à 1700. Role social et politique*. Mémoire de maîtrise, Université de Provence, 1977, pp. 26 i 42.

⁴⁸ Carta de l'intendent al canceller del 28-9-1714 (ADPO, cota 1C1334).

⁴⁹ ADPO, cota 1C1334.

⁵⁰ ADPO, cota L1124.

fruit de la guerra de Seccesió (1640-1659) va aplicar mesures polítiques - també atentes al fet lingüístic i cultural- que depassaven l'àmbit estricte de l'Estat i que afectaven directament l'Església: sota la monarquia francesa, el clero secular i regular del Rosselló es va haver d'adaptar a la nova situació política sorgida arran de 1640-1659, tal com van haver de fer els responsables polítics de l'administració del Rosselló.⁵¹

---

⁵¹ Veg. Narcís Iglésias, «La introducció del francès a l'administració del Rosselló. De l'annexió al decret de 1700», dins Pep Valsalobre i August Rafanell, ed., *Estudis de filologia catalana*, Barcelona, 1999, pp. 69-88.